

De grond der dingen - Het open veld

Ann Meskens

“Niet de Mens, maar mensen bewonen de wereld.” Hannah Arendt

Samen/denken en samen/doen? Bestaat er nog zoiets als het algemeen belang?

Het algemeen belang is het allerbelangrijkste, zo beweert men wel eens. Tja, wie weet, maar het klinkt zo algemeen, niet?

1. Nee. Het algemeen belang is niet het volgen van de meerderheid
Het zou eenvoudig zijn als we door mijn en jouw belang op te tellen - en ook nog eens haar, zijn, hun of ons belang erbij te rekenen - zouden uitkomen bij ons gezamenlijk belang. Even simpel en even misleidend is te denken dat het algemeen belang is wat minstens de helft van de mensen - plus één! - wenst.

Het klinkt logisch en rationeel. Onze dagelijkse wereld werd door de moderniteit een goed doorcijferde rationele, meet- en telbare wereld. In zo'n wereld lijken de grote uitblinkers en ideale probleemoplossers de wetenschappers, statistici en boekhouders te zijn, ook in de politiek en het sociale leven.

Maar wie met de voeten op de grond staat, weet dat de ene mens de andere niet is. Een gemene deler is een prachtig maar abstract begrip uit de wiskunde. En wat de meesten onder ons willen, is daarom niet goed voor iedereen van ons.

Wie elke dag de echte wereld instapt, ziet dat onze persoonlijke voorkeuren, dromen en verlangens evenveel van elkaar verschillen als dat er burgers en bezoekers in onze stad rondlopen, zelfs al wandelen we op diezelfde trottoirs.

En als we in het concrete dagelijkse samenleven deze tel- en meetlogica hanteren, telt het recht van de sterkste en de rijkste altijd het zwaarst door.

Dat is zo op de productie en consumptie-markt die bij voorkeur de eigen beperkte markt wetjes volgt, maar ook binnen een politiek die nog slechts een economische technocratie wil zijn. Een meer oorspronkelijke politiek verdwijnt dan uit beeld: samen uitzoeken hoe te leven in één wereld, waarin we belang hechten aan elke unieke mens op zich en de pluraliteit van alle mensen samen. Voor zo'n politiek moeten we allereerst handelen, zegt de Duits- Amerikaanse filosofe Hannah Arendt. Handelen betekent bij haar zowel praten als doen, het is de publieke interactie. Handelen is als mens in de openbaarheid treden, 'in de meest algemene zin van het woord beginnen, een initiatief nemen of iets nieuws in beweging zetten'.

2. Nee. Het algemeen belang is geen politieke beslissing van bovenaf
Je zou kunnen zeggen dat men de politiek uitvond omdat het zo moeilijk is niet enkel aan het mijne of het onze te denken, maar ook aan de anderen. Wie beslist bij meningsverschil? Iemand die wij samen aanwijzen en waarvan we hopen dat hij of zij verder in ruimte en tijd kan kijken dan wijzelf? Het was een grandioze gedachte om specifieke burgers aan te stellen die het algemeen belang zouden dienen.

Er schuilde echter al van bij het begin gevaar. In het verleden werd de grootste schade wellicht aangericht door diegenen die meenden hun eigen belang tot het algemene te kunnen verheffen en er nog mee weg kwamen ook. In het nawoord van Utopia van de humanistische filosoof Thomas More vat hij het nog eventjes fijntjes samen: 'En ik hoef maar aan een willekeurig land te denken dat momenteel redelijk welvarend is en dan zie ik godsamme steeds hetzelfde: een stelletje rijken die samenspannen om onder het mom van het algemeen belang hun eigen zaakjes te regelen. Alles wat ze bekokstoven is in de eerste plaats bedoeld om datgene wat ze zich op slinkse wijze hebben toegeëigend te kunnen behouden, want ze zijn doodsbang dat ze minder rijk worden. Verder willen ze de armen zo goedkoop mogelijk voor zich laten werken om ze zoveel mogelijk uit te buiten. Zodra de rijken dan ook nog in naam van het algemeen belang, dus

ook dat van de armen, besluiten dat iedereen zich aan een van hun plannetjes moet houden, dan wordt het opeens een wet genoemd!'

We schrijven 1515. De Industriële Revolutie met het kapitalisme, de enorme groei van privé-eigendom en de vergaande privatisering moest nog beginnen. In onze hedendaagse diverse kleurrijke wereld dreigt er nog meer gevaar: wie vandaag beweert aan het algemeen belang van de mens te denken, denkt sowieso zwart/wit en verliest uit het oog dat mensen altijd in een

kleurrijk meervoud bestaan.

3. Nee. Het algemeen belang is niet statisch of saai
Misschien moeten we beginnen met het algemeen belang in ons spreken consequent te vervangen door een algemeen belang? Zo beseffen we dat het geen continue begrip met eeuwigheidswaarde is dat boven ons zweeft, maar een concreet iets is dat wezenlijk van onderuit ontstaat.

Wat heb ik nodig, wat heb jij nodig, wat hebben we nu nodig en wat onze kinderen later? Waarop hebben we al zicht en waarop nog niet? Zulke vragen tonen dat het algemeen belang een dynamisch begrip is dat voortdurend in beweging is, zich kan vernieuwen en soms moet veranderen.

We zijn als mensengemeenschap altijd en wezenlijk onberekenbaar en onvoorspelbaar - oh, arme marketeers, economen, statistici en politici - maar dat betekent ook dat we als groep onvoorzienbare en onverhoopte mogelijkheden bezitten en dat het avontuur zich altijd aandient. Het zorgt dat we nooit voorgoed kunnen worden ingeperkt en het creëert telkens opnieuw ruimte.

Hoe volgebouwd onze steden ook zijn, er is altijd en overal open veld. Dat is denkruimte, droomruimte, vrije experimenteerruimte.

Dit open veld is en moet een gedroomde ruimte blijven - om alle toekomstige mogelijkheden te blijven huizen.

Het veld behelst daarnaast ook alle reeds werkelijke of bijna-werkelijke ruimten - want mogelijkheden hebben het gelukkig in zich om realiteit te worden.

4. Ja. Het algemeen belang doet denken aan bonum commune, publieke commons of algemeen goed of bezit, begrippen uit het verleden dus.

Als men ergens het skelet of botten van onze vroege voorouders opgraaft, gaan archeologen ervan uit dat die plek ooit een mensengemeenschap huisde. Het kan zijn dat een enkeling van de groep afdwaalde, zo meent men, maar juist deze roekeloze beweging werd waarschijnlijk zijn of haar dood.

Zelfs wanneer we als mensen nog rondwaalden in open bossen, weiden en velden, leefden we in gemeenschap. We maakten afspraken en deelden zaken, zo toont recent onderzoek, we vertelden elkaar verhalen en zorgden voor anderen. We waren blijkbaar minder wild of onbeschaafd dan men lang veronderstelde, we deelden toen al als mens een gemeenschappelijke horizon.

De mens was al meer dan twee miljoen jaar op aarde maar pas vanaf de nomadische mensen zich een luttele tienduizend jaar geleden in dorpen en steden vestigden, veranderde ons leven grondig. Ons menselijk vermogen samen te plannen, te beslissen en te handelen bleek meer nodig dan ooit.

Men noemt Uruk vaak de eerste stad. Ze lag in Zuid-Mesopotamië, niet zo ver van het huidige Iraakse Bagdad. De stad was ongeveer zesduizend vierkante meter groot en telde een vijftigduizend inwoners. Ze bloeide drieduizend jaar voor onze tijdrekening (BCE). Er waren huizen en tempels, men kende metalen en glas, beoefende de wiskunde en het schrift, men deed aan irrigatie en ook aan politiek.

De stad Mohenjodaro die nu in Pakistan ligt, ontstond een duizend jaar later en had tot vijftigduizend inwoners. De burgers woonden in bakstenen huizen met verdiepingen, ze hadden wateraanvoer en een rioolsysteem, ze konden kiezen om naar het verwarmde badhuis te gaan of naar de overdekte markt.

De Griekse stad Athene ontstond vroeger maar werd pas van betekenis in de zesde eeuw BCE. Aristoteles, een befaamd Atheens filosoof uit de vierde eeuw BCE, meende zelfs dat de mens wezenlijk een zôon politikon was, een politiek dier of sociaal wezen. De stad was dus een uiterst geschikte plaats

om te leven. Athene evolueerde in die tijd al tot een polis of stadstaat, een soort samenwerkingsvorm van burgers/politai met inbreng van burgers in het bestuur.

Het woord politiek is afgeleid van het oud-Griekse politeia. Het betekende iets als burgerlijke samenleving. De term politikos betrof de burgermaatschappij en stond tegenover idiotês dat verwees naar privaat, gewone man of individu. Politiek en sociaal lag nog dicht bij elkaar.

Vandaag leeft bijna heel de mensheid in steden. Dat zal morgen niet anders zijn. Onze steden evolueerden mee met de mens doorheen de geschiedenis, van oud-klassieke over Middeleeuwse naar vroeg-moderne industriële steden en vandaar naar de hedendaagse mondiale steden.

Onze hedendaagse complexiteit en verscheidenheid is groter dan waar en wanneer ter wereld, dat heeft ook te maken met een wereld die allengs kleiner werd, sommigen noemen onze wereld een dorp. Ook onze moderne persoonlijke manier

van leven groeide mee met de geschiedenis van de laatste eeuwen. Ons eigen unieke individuele wezen werd groter, helaas ook ons ego.

Maar net zoals in de vroegste steden moeten we nog altijd uitzoeken en oefenen wat we als mens - in al onze verschillen en gelijkenissen - gemeenschappelijk (nodig) hebben, en dat voor nu en later.

Nog maar vorige eeuw beloofde de vooruitgang ons elk een huis, garage, wasmachine en auto, maar onze individuele verlangens en noden die zo'n hoge vlucht namen, blijken ons in deze eeuw gemeenschappelijk te beperken en te verlammen, en dat wereldwijd.

We hebben dan elk onze eigen auto maar we staan allemaal in de file. En de uitstoot in onze kleine stad reikt tot aan de ozonlaag.

We leven persoonlijker en individueler dan ooit en dat betekent vooralsnog vrijheid. Wie heeft nog een gemeenschappelijke zender nodig, als we naar onze gepersonaliseerde Netflix kunnen kijken?

Maar al wonen we met z'n allen nog zo dicht op elkaar, hoe vermijden we niet alleen de files maar ook de eenzaamheid?

Hoe leefden men samen in pré-moderne tijden, zijn er vandaag nog ergens sporen te vinden? Hoe rijmde men het persoonlijke en het publieke? Hoe vinden we nieuwe toekomstige wegen die tussen het algemene en het specifieke in liggen?

Een historische samenwerkingsvorm die vandaag opnieuw inspireert gaat terug op de bijna vergeten idee van commons, gronden die men als groep gemeenschappelijk gebruikte en beheerde. Een gemene weide of gemeent, een veld of marke om te vissen of te jagen, vee te laten grazen of hout te verzamelen. Het gebruik ervan verliep niet in het wilde weg, en kon niet door eender wie worden opgeëist. Er waren voorwaarden, gebruiken, een gekozen bestuur. De vroegste documenten dateren uit de dertiende eeuw maar commons bestonden al veel eerder en zouden nog eeuwen bestaan.

In Engeland of Frankrijk heb je er nog altijd, hoewel niet veel, maar de meeste commons raakten doorheen de tijd in privé-bezit, verkaveld of volgebouwd.

En nu? Misschien raakten we uiteindelijk vermoeid van al dat persoonlijk verwerven van privé-bezit en de hysterische publieke privatisering van al wat nog restte aan het gemeenschappelijke?

Het blijken vooral stadsbewoners te zijn die opnieuw pro-publiek denken en naar alternatieve modellen zoeken om het samen denken, doen en delen te organiseren. Ze richten opnieuw publiek bezit in, vaak van onderuit met diverse niveaus van betrokkenheid. Stedelijke besturen stappen soms mee in en erkennen dat het vragen naar en het opkomen voor publiek bezit van burgers politiek ambitieus is: het overstijgt het eigenbelang, het genereert zorg en aandacht en het versterkt de verantwoordelijkheid en de sociale samenhang.

Herinvulling van lokale ruimtes en deeleconomieën - want kijk, auto en wasmachine kunnen we delen. New commons and smart cities - zullen we samen composteren en een wijk-faceboekgroep starten?

Het zijn ook nieuwe manieren om elkaar als mens opnieuw tegen te komen in de stad. Goedemorgen. En men beseft al snel, al kijken we ook elk onze eigen richting in, we hebben een gemeenschappelijke horizon.

Meer en meer stadsbewoners willen enthousiast opnieuw pleintjes en voetpaden delen, groenten en compostvaten, waterpompen, zelfpluktuinen en amfitheaters... In steden ontstaan op onverwachte plekken nieuwe fora, arena's en collectieven.

Laat ons op een aangename plek in de stad een Ask-Me-Anything-bankje plaatsen, een plek van vraag en antwoord. Er is soms niet veel nodig om een gesprek te laten beginnen.

Ook vandaag in onze bijna volgebouwde steden is er nog genoeg plaats voor open veld. Als mogelijkheid en als realiteit kan een open veldje de ruimte innemen van zowel een tegeltuin als van 20 000 vierkante meter.
Kijk.

Iemand verbouwt sla en tomaten op een appartementsdak. Stadsbewoners komen uit hun zetel om elkaar verhalen te vertellen. We leren via de digitale fora opnieuw onze burens kennen.

Hoe divers we ook zijn, met onze eigen plannen, dromen, behoeften en noden, we staan met onze voeten op diezelfde grond, we hebben eenzelfde hemel boven ons hoofd, zeker nu we met zoveel mensen onze steden bewonen. En net zoals vroeger leven we als mensen nog samen met, samen met elkaar maar ook samen met dieren, planten en dingen.

Alles raakt aan alles en dat nog meer, dieper en sneller dan vroeger. We moeten dus opnieuw oefenen. Niet in het nog meer rekenen en berekenen maar in het rekenschap geven aan. Aan ieder mens, aan ieder ding, aan alles vlakbij en veraf.

We bestaan in een subtiel netwerk van uitwisselingen en interacties en dat is heikel. Maar die voortdurende aanraking en doorkruising, die aan- en afhankelijkheid, de nabijheid en verheid schept ook steeds nieuwe mogelijkheden. De mens leeft dan wel temidden van al het andere, maar is

wezenlijk vrij en daarom altijd tot een nieuw begin begaafd, zei de Duits-Amerikaanse filosofe Hannah Arendt.

'Alleen de vrijheid laat de mens als nieuwkomer altijd opnieuw beginnen,' schreef ze in de eeuw die ons voorafging, 'alleen de mens die altijd opnieuw begint, is vrij. Dat begin is per definitie toekomstgericht, het maakt plaats voor het onzekere, het ongekende en het onverwachte.'

Waar wachten we op?

'In andere landen wordt er wel veel gepraat over de publieke zaak maar iedereen zorgt toch vooral voor zijn eigen zaakjes. Hier in Utopië zijn er geen eigen zaken en dus zet iedereen zich wel serieus in voor de publieke zaak.'

'Op ethisch gebied staan bij hen dezelfde onderwerpen centraal als bij ons: ze onderzoeken wat goed is voor de geest, goed voor het lichaam en goed voor de wereld om ons heen, maar ze stellen zich meteen ook de vraag of die kwalificatie, goed dus, eigenlijk wel in alle gevallen juist is en niet alleen als iets bevorderlijk is voor de geest.'

Thomas More - Utopia

Vandaag.

Kijk. Het is een aangrijpend beeld.

Een groep mensen staat samen in het veld. Ze staan naast elkaar, sommigen hebben elkaars hand vast, anderen niet. Ze verschillen, erg. Kinderen en volwassenen, mannen, vrouwen en al wat er aan tussenin bestaat, er is zwart, wit en kleur. Wat hen bindt is dat ze diezelfde kant opkijken, hun ogen richten zich op een gezamenlijke horizon. Maar even belangrijk, ze staan met hun voeten op diezelfde grond. Dat maakt het beeld werkelijk.

Kijk maar.

Ze dragen rubberen laarzen.

Het is duidelijk, ze willen hun handen vuilmaken.

Luister maar.

Ze praten, discussiëren, overleggen.

Hoor maar, alle gesprekken gaan allereerst en uiteindelijk over de stad, hun stad, over de bewoners, zichzelf, over wie ze zijn en waar ze naartoe gaan.